

kritikai vizsgálatáért. Nagyon fontosnak tartom azt is, hogy a tanulmánykötet témái továbbgondolásra is ösztönzik az olvasót, s ugyanakkor önálló, konstruktív döntések meghozatalára is segítik az egyént és a közösséget.

A tanulmányok nagyon gazdag forrásirodalomra támaszkodnak, és ez a kötet tudományos színvonalát, dokumentáltságát emeli ki.

A kötet megjelenését a DRHE Doktori Iskolája és a Dr. Halász Tibor – A Debreceni Református Kollégiumért Alapítvány támogatta.

A kötetet kutatók, lelkipásztorok, teológiai hallgatók, vallástanárok és a protestáns etika, közelebbről a vallás, egyház és a politika iránt érdeklődők szíves figyelmébe ajánlom.

Rezi Elek

Nagy Mihály Zoltán – Denisa Bodeanu:

(Le)hallgatásra ítéelve.

Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960).

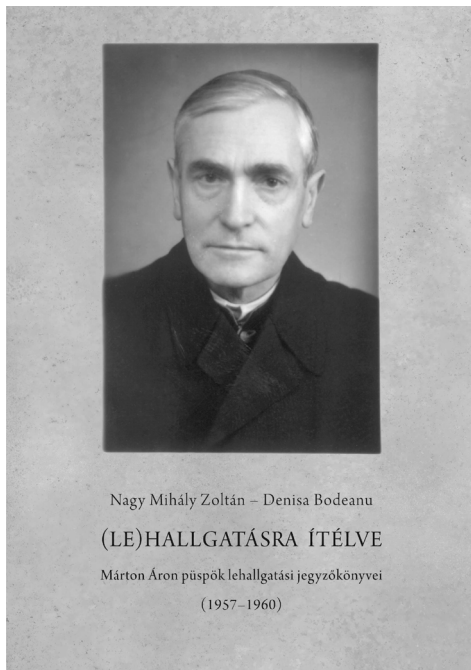
Fordítók: Codău Annamária, Kovács Mária, Kuszálík Eszter, Rigán Lóránd.

Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó,

Marosvásárhely–Nagyvárad–Kolozsvár 2019,

ISBN 978-606-8957-11-1, 566 old.

Hiánypótló, kiemelt fontosságú és érdekes kötet jelent meg Márton Áron lehallgatási jegyzőkönyveinek gyűjteményéből, amelyet a püspök életével, munkásságával, valamint az adott korról kapcsolatos fejezetek egészítenek ki. A kötet azokat a lehallgatási jegyzőkönyveket tartalmazza, amelyeket a román Országos Állambiztonsági Igazgatóság, a Securitate foglalt írásba azon hangfelvételek alapján, amelyeket a Márton Áron püspök dolgozószobájában elhelyezett lehallgatókészülékek rögzítettek 1957 és 1960 között. Forrásértékük felbecsülhetetlen, mert ezek is tükrözik Márton Áron egyházpolitikai elképzeléseit, a keleti politikához fűződő reményeit és félelmeit, kapcsolati hálóját, az állammal szembeni passzív, de olykor ellenállásra buzdító

egyházfő, a püspöki aulán belüli személyes ellentéteket, konfliktusokat, az egyházmegye és az egyházmegyei intézmények, illetve plébániák működését, és nem utolsósorban a romániai kisebbségellenes intézkedések miatt aggodó és azok ellen tiltakozó püspököt. A jegyzőkönyvek sorát Nagy Mihály Zoltán és Denisa Bodeanu tanulmányai vezetik be, a kutatók munkáját pedig tartalomjegyzék és mutatók segítik.

A tartalomjegyzékben egyebek mellett ilyen címek sorakoznak: *Márton Áron püspök élete és kora; Az erdélyi katolicizmus jellegzetességei 1918 és 1944 között és egy életút első állomásai; Az állam és a katolikus egyház összeütközése Romániában 1944 és 1960 között; Márton Áron, az integráló – 1944–1949; Márton Áron letartóztatása és pere; Márton Áron püspök román titkosszolgálati megfigyelése (1938–1960); Márton Áron püspök dossziéi a volt Securitate irattárában; Az információgyűjtés feladataival is ellátott titkosszolgálati/államvédelmi szervek rövid bemutatása (1938–1948); Márton Áron püspök megfigyelése 1938 és 1948 között; A román államvédelmi hatóság 1948 és 1960 közötti történetének rövid bemutatása; Letartóztatás, kivizsgálás és tárgyalás (1949–1951); Márton Áron börtönévei (1951–1955); A püspök megfigyelése az 1955–1960 közötti időszakban, avagy lehallgatási jegyzőkönyvek (1957–1960).*

A könyv előszavában a következőket olvashatjuk: „Áron, a Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye püspökének életútja megkerülhetetlen a romániai katolikus egyház 20. századi történetének megismeréséhez, egyházi pályája az egyetemes katolikus egyház jelenkori története szempontjából is tanulságos. Az életút feldolgozásának és értékelésének előfeltétele a magyar

és a román történetírás együttműködése, valamint a korabeli levéltári források feltárása és szakszerű publikálása. Jelen kötet többéves kutatómunka eredménye. Az itt közölt iratok a 2000-es évek elejéig a történészek számára hozzáférhetetlenek voltak. A Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltárának Megfigyelési Allományában két Márton Áronra vonatkozó személyi megfigyelési dosszié található. A dossziékat a Securitate 1956 és 1980 között állította össze. Az első, »Mureș« fedőnevű FI 261991. számú dosszié 174 kötetből áll 54 687 oldalon, míg a második, az »Urania« fedőnevű FI 209511. számú 62 kötetet tesz ki, és 22 393 oldalt tartalmaz. A két dosszié 236 kötetéből 153 tartalmaz lehallgatási jegyzőkönyvet. A román államvédelem Márton Áron megfigyelésére »változatos« titkosszolgálati eszközöket és módszereket alkalmazott: ügynöki hálózatot, követéses megfigyelést, a levelezés titkos ellenőrzését és cenzúrázását, és amint azt az itt közölt iratok is alátámasztják – szobalehallgatást. Kiadványunkban a »Mureș« fedőnevű, FI 261991. számú személyi megfigyelési dossziében található lehallgatási jegyzőkönyvekből közlünk válogatást. [...] Márton Áron börtönből való szabadulása után (1955) nem engedte meg, hogy dolgozószobájába telefonkészüléket vezessenek be, arról viszont nem volt tudomása, hogy a Securitate tisztjei 1956-ban lehallgatókészüléket helyeztek el dolgozószobája falába. A falba épített mikrofont szalagos magnetofonhoz csatlakoztatták, amelyet a várban erre a célra kialakított helyiségben helyeztek el. Az ebédlőben, a püspök hálósobájában és a püspöki palota kertjében folyó beszélgetésekről

csak ügynökök útján szerezhették tudomást az államvédelem, ezekben a ter-
rekben nem sikerült lehallgatókészülé-
ket elhelyezni. [...] Nincs tudomásunk
arról, hogy Márton Áron ebben az
időszakban naplót vezetett volna, így
a lehallgatási iratokon keresztül, ha nem
is a legbelsőbb intim szférájába nye-
rünk betekintést, de jobban megis-
merhetjük az adott korszakban felelős
egyházi döntéshozói pozíciót betöltő
személy érvelési logikáját, vívódásait,
jellemét, helyzetfelismerő képességét;
az itt és a most, a hogyan és a miként
kérdéseit megválaszoló püspököt.” (7–
8. old.)

A kötet olvasásakor az olvasó meg-
állapíthatja, hogy ez komoly és alapos
munka eredménye, és az elmúlt néhány
év egyik legkiemelkedőbb romániai
magyar történészi munkája. Az is úttörő
jellegű, hogy a román titkosszolgálat
működésének, alakulásának történetét
magyar nyelven is olvashatjuk.

De hogyan is működött egy dikta-
túra, mi a természetrajza, és hol van
ebben az egyház szerepe és helye? Ho-
gyan befolyásolják egymást az egyén,
a tömegek, a rendszer, a különböző
egyházi felekezetek? Ilyen és hasonló
kérdések merülnek fel az olvasóban, és
eközben rádöbben, hogy a kötet fon-
tos téglá abban az építményben, ame-
lyet a diktatúrában élt személyek az
elmúlt 30-40 év folyamán építettek fel
magukban a zsarnokságról. Mert talán
túl sok figyelmet szenteltek a besú-
góknak, és közben nem vették észre,
hogy a diktatúra legfőbb jellemzője az
volt: az emberek nem gondolkodtak,
nem gondolkodhattak a saját fejükkal.

Nagy Mihály Zoltán tanulmányá-
ban (11–61. old.), amely akár mono-
gráfiának is megfelel, ezt olvashatjuk

Márton Áron püspökről: „A reprezen-
tatív bibliográfiái adatokból egy sokol-
dalú, az adott korszak tudományos
eredményeit és teológiai irányzatait kö-
vető, a politikai és társadalmi változá-
sokat értelmező és azokat tevékenyen
alakító klerikus (pap és püspök) szemé-
lye bontakozik ki előttünk. Esetében
nem lehet szétválasztani az egyház- és
kisebbségpolitikust, a lapszerkesztőt és
népművelőt, a teológiai tanárt és a püs-
pököt. Márton Áron életútjának újra-
gondolása egyúttal a térség országait
jellemező, a nemzeti kánonok által meg-
határozott »párhuzamos történetírás«
megállapításainak korrekciójára is lehe-
tőséget ad.” (13. old.)

Denisa Bodeanu, a kötet történész
társszerzője, aki a Securitate Irattárát
Vizsgáló Nemzeti Tanács tudományos
munkatársa, annak kutatásában mélyült
el, hogy milyen volt a helyzete és min-
dennapi élete a romániai etnikai és val-
lási kisebbségeknek a kommunizmus
idején. Hosszú, kimerítő és értékes ta-
nulmánya (62–163. old.) elengedhetet-
lenül fontos útmutatást ad a történelmi
kontextus megértéséhez és a két meg-
figyelési dosszié keletkezéséhez, vala-
mint a román titkosszolgálati megfi-
gyelés fejlődéséhez és történetéhez.

Denisa Bodeanu ezt emeli ki a ta-
nulmány végén álló, *Következtetés* című
fejezetben: „A kommunisták hatalom-
ra jutása után Márton Áron továbbra is
állambiztonsági kockázatnak számított,
ezúttal nem csupán a magyarsága mi-
att, hanem különösen az egyháza iránt
maradéktalanul elkötelezett, Romániá-
ban és Magyarországon egyaránt széles
körű politikai kapcsolatokkal rendelke-
ző és meggyőződésesen kommunista-
ellenes, katolikus vezetői mivoltánál
fogva.” (162. old.)

A kötet lajstroma szerint a felvett lehallgatási jegyzőkönyvek száma 57 (171–537. old.). A napi két váltásban dolgozó államvédelmi tisztek először legépelték a szalagra felvett beszélgetéseket, lefordították románra, majd az iratokat és a rögzített beszélgetések hangszalagjait a bukaresti központba küldték kiértékelésre. A püspök lehallgatása nem volt zökkenőmentes a gyakori áramszünetek, a magnószalag hiánya, valamint a személyzet túlterheltsége miatt. A különféle információk elemzése alapján az államvédelem a legértékesebb forrásnak tekintette a püspökről és környezetéről készült lehallgatási jegyzőkönyveket. Például a 31. jegyzőkönyvből, amely Márton Áron és Veress Ernő teológiai tanár 1958. december 22-én folytatott és lehallgatott beszélgetéséről készült, azt is megtudhatjuk, hogy a püspök vallásüldözésnek minősítette az állami hatóságok újabb intézkedéseit, és emiatt továbbra sem hajlandó részt venni a békemozgásban: „Mert itt most nagy vallásüldözésben vagyunk. Nem tudom, hogy ti mennyire érzitek, mert az embereket elcsapják az állásukból a vallásuk miatt, a vallásgyakorlat miatt. A gyerekek egy részéhez még hozzáférünk, de az ifjúsághoz egyáltalán hozzá sem férünk, meg sem közelíthetjük. A vallásosság máma hátrány a társadalom építésében. Hát ezt a püspök figyelemmel kell kísérje. Szóval én nem tudok elképzelni egy kollaborációt a kormánnyal ilyen körülmények között.” (351. old.)

Többszörösen igaz, hogy a romániai római katolikus egyház nem lehetett volna olyan Márton Áron személye nélkül, mint amilyenek megismertük. Az is tény, hogy volt egyfajta együtt-

élés az állam és az egyház között, viszont nem mindegy, hogy az milyen volt: kiegészítette-e egymást, vagy pedig az egyik fél rátelepedett a másik intézményrendszerére? Az állam korlátozta az egyház működését, elvette az egyház földterületeinek 95 százalékát, amelyek iskoláik, árvaházaik, öregotthonaik, beteggondozóik működését szolgálták. Sajnos az idősebb generáció egy része úgy vélte a diktatúrában, hogy együtt kell működni az állammal, mert az biztosítja az egyházi alkalmazottak fizetésének egy részét. De ez alku: ha bevesznek, csak azt veszik be, aki együttműködik velük. Márton Áron nem akarta, hogy ennek az legyen az ára, hogy békepapokká legyenek, és így az egyház is az állami propaganda eszközévé váljék. Az állammal való teljes szembenállás Márton Áron fizikai likvidálását is jelenthette volna. A teljes megalkuvás is lehetett volna egy stratégia, de ő felelősségteljes ember volt, aki a maga helyén igaz, bölcs és egyenes tudott maradni. Ennek alapja az a hit volt, amely őt jellemezte, és azon meggyőződés, hogy neki mindig a hitének megfelelő lépést kell megtennie. És az idő őt igazolta. Még mindig találni olyan hiteles kortanúkat, akik szinte hallatlan történeteket tudnak elbeszélni Márton Áron püspökről, és bőven vannak még felderítetlen hagyatékok, amelyekben a püspökről készült képek, vele kapcsolatos dokumentumok lelhetőek fel. Püspöki kinevezésekor, 1939. március 31-én többek között ezt mondta: „Szent hivatalom kötelez, hogy egyformán püspöke legyek szegénynek és gazdagnak, tanulnak és a tanulás lehetőségeitől elzártnak, előkelőnek és egyszerű embereknek, az élet kegyeltjeinek és az élet szerencsét-

lenjeinek, bűnösöknek és a kegyelem áldottjainak.”

Csiki Dénes pápai káplán, kanonokplébános, aki hosszú ideig Márton Áron püspök munkatársa volt, ezt írja: „Isten csodálatos teremtménye és ajándéka volt az ő egyházának, népének,

rendkívüli volt mint ember, pap és püspök. Tudása, műveltsége megbámulandó volt, egyenes jelleméért ellenségei is becsülték.” Jelmondata ez volt: „Non recuso laborem”.

Bányai László

Székely József:

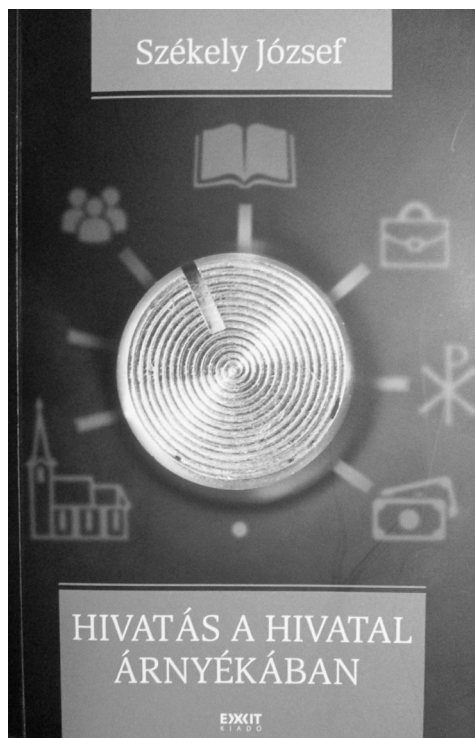
Hivatás a hivatal árnyékában.

Az igehirdetés helye az erdélyi magyar református lelkipásztori hivatásképp alakulásában. Igihirdetői önképünk és öntudatunk változása az 1990–2014 közötti időszakban.

Exit Kiadó, Kolozsvár 2019, ISBN 978-973-7803-91-7, 262 old.

Székely József, a Kolozsvár-Alsóvárosi Református Egyházközség lelkipásztora 2018. június 18-án védte meg *Az igehirdetés helye az erdélyi magyar református lelkipásztori hivatásképp alakulásában. Igihirdetői önképünk és öntudatunk változása az 1990–2014 közötti időszakban* témájú doktori dolgozatát a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen. Örömmünkre szolgál, hogy ez a gyülekezeti tagok számára is igen tanulságos dolgozat most könyv formában is megjelent kibővített címmel.

Székely József lelkipásztor Tőkés István *A Második Hehét Hitvallás magyarázata* című munkájából kölcsönzött gondolattal indítja könyve előszavát: „A hívó olvasó nem kételkedhetik afelől, hogy a föld kerekiségén semmi egyéb nem olyan elsőrendű, hasznos és fölöttebb szükséges, mint az Ige prédikálása. Az Ige mindig [...], mindenkinél és mindenekben hathatós; hogy pedig nem mindenkinek a szívében terem

gyümölcsöt, ez nem az Ige hibája, hanem [...] az emberé, akinek hirdettek.” (i. m. Nagyvárad 2006, 100.)